

ЛИКОТ НА МАРКО КРАЛЕ ВО МАКЕДОНСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЈА

д-р Марко Китевски

Институт за македонска литература

клучни зборови: Марко Крале, народни песни, епски песни, лирски песни.

key words: King Marko, Macedonian folk

Во македонското народно творештво и посебно во народните песни, како по својата бројност, така и по својата мотивска разновидност, посебно место заземаат народните умотворби поврзани со ликот на Марко Крале. (Пенушлиски, 1983) Иако Марко Крале е централен лик во македонската епска поезија, како што е впрочем и во епската поезија и на другите словенски народи (бугарскиот и српскиот), тој, исто така, обемно е опеан и во македонските лирски народни песни (Ристовски, 1987:79), застапен е во народните преданија и дури се среќава и во кратките фолклорни жанрови.

Во македонската народна епика ликот на Марко Крале мошне добро е оформен иако е и мошне противречен. Најчесто тој е јунак со натприродни димензии, со натприродни сили, змејски син (Поленаквиќ, 1988:501), некаде дури се пее дека и самиот е змеј („Марко, змеј ми Марко“), некаде таквата сила се оправдува со фактот што е задоен од самовила, во некои случаи тој е потомок на славните јунаци Александар Македонски и Момчил Војвода, во други песни се пее дека големите јунаци во поново време се негови потомци како што е случајот со Дедо Иљо Малешевски за кој песната вели дека е „на Крали Марка детето“ итн., со што народниот пејач воспоставува континуитет во херојството кај славните јунаци.

Природните одлики, но и животната судбина, според народната песна му се предодредени од наречниците што на третата вечер му нарекле: „Марко да е јунак,/ кога момче оно да порасте,/ на татка си коски да му скрши“. Тој пие вино од чабур чаша од 70 оки, за која Атанас Шопов во еден запис од 1847 година сведочи дека собирала 77 оки и се чувала во манастирот Трескавец, била од сребро и луѓето што му раскажувале за неа сведочеле дека до скоро време ја гледале во манастирот, а потоа исчезнала. (Шопов, 1893)

Како јунак со натприродни димензии Марко Крале на необичен начин добива и оружје и сабја дипленица „што се дипли дванаесет дипли,/ што ми сече дрвја и камења.“ На необичен начин добива и коњ, кој во песните е опеан како крилат, што скока од планина на планина, или што од изгрејсонце до зајдисонце ја обиколува целата земја. Има посестрими-самовили, кои му по-

магаат кога е во неволја, и на крајот, кога веќе не може да ги трпи страдањата на својот народ, се повлекува во пештера, според други во планина, за да остави можност да се појави кога ќе биде најпотребно за пак да му служи на својот народ.

Во основа Марко Крале е позитивен лик, бидејќи го брани незаштитеното население, го штити христијанството, гради цркви и манастири, како секој добар христијанин тримири и пости за време на Велигденските пости и оди на причесна рано на Велигден, ја штити и Света Гора, и ги казнува оние што посегнуваат по верата христијанска. Во една песна дури се пее дека и на царот му ги пресекол нозете до колена затоа што се обидел да потурчи триста девојки.

Живо вати цара од Стамбола,
му пресече нозе до колена,
бели раце дури до рамена,
му изврти очи од глаата,
и го кладе до вода студена. (Цепенков, 1972:90)

со наредба секому да го кажува тоа чудо, и да го советува „силум вера да не се менува“. Марко Крале прави уште многу други хумани подвизи, ослободува три синцири робје, ја укинува свадбарината („заплатила Маркова десница,/ заплатила сета свадбарина“) итн.

Но во извесен број песни, значително помал број, Марко Крале е опеан и како негативен лик. Тој е пијаница, поради што неговиот син Огнен во една пригода му вели:

Јас не требит да сум наљутено,
туку требит сабја да истргна,
да ти земам глаа од рамена,
оти кога да се опијаниш
ти не знаиш тога што да чиниш. (Миладиновци, 1962:86)

Често фаќа облог и се обложува на жената и детето, убива деца-јунаци, дури и блиски роднини, само затоа што се појунаци од него, и тоа не ги убива во борба, туку подмолно и со измама, што не им доликува на големите јунаци, му ги сече рацете на мајсторот што му ја направил сабјата, за да не направи друга таква или поубава од неа, на чешмата ги убива сите девојки само затоа што и се посмеале на неговата невеста дека е „Крадено-грабено“ и „без закон земено“, а девојката-Арапка што го ослободила од затворот и на која и ветил дека ќе ја земе за невеста, потоа по патот ја убил итн.

Најдобар опис за физичкиот лик на Марко Крале среќаваме во една песна од дебарското село Тресонче запишана од Атанас Илиев. (Илиев, 1890)

Од нози му огон искри летат,
од уста му бели пени паѓат,
од носот му силни пламни бијат,
од очи му секавици пуштат.
И најстрашно ми се променило
на плешти му кожув од мечиште,
на глава му калпак од волчиште,

а на уста нешто страшно носит,
како јагне половингодишно.

Исто така впечатлив опис на надворешниот изглед на Марко Крале среќаваме и во песната „Марко Крале ја губи силата“ објавена како народна песна од Ресен, запис на Трајко Китанчев, (Китанчев, 1889-1890), а за која се докажа дека се работи за негова лична творба. (Тодоровски, 1992:31)

Ми пријавнал коња шаренаго;
шаренаго коња, дебелаго,
дебелаго коња, кршигоро;
ми наложил самура калпака,
на калпакот до три огледала,
а над ними перја паунови;
ми засукал мрка мустачина,
еден мустак до три руна црни;
ми намуртил очи соколови
и над ними вежди пијавици,
како црни крилја ластовички;
ми опасал сабја дипленица,
што се диплит дванадесет пати,
што се носит коњу во гривата,
и ми сечит дровја и камења,
а на седло, богме, ми приврзал,
што приврзал тешка буздогана.
В рака држит она војно копје,
ко јасика тонка извишено;
се наметнал с гуна кабаница,
ми црнеет како тмен облак.
Кај да стапит Шарец добра коња,
било спилје ил станоит камен,
ми потонват коња до колена.
От што ми е сила у јунака,
је притежа мајке црне земја
от тежина грда носеештем,
та ми јачит кутра црна земја
ем ми јачит ко ли'от се тресит.

Целосно гледано ликот на Марко Крале е мошне противречен.

Тој еднаш е силен без мера, јунак над јунаци, со својата сила и тежи на земјата, му се заканува дури и на Господа и го повикува на мегдан, поради што и самиот Господ мора да слезе од небото на земјата и да му ја земе силата, а за и натаму да победува и да го штити народот, го дарува со итрина. Силен е до таа мера што таму каде што ќе стапне земјата потонува и остануваат белези. Друг пат е слабак кого го заробуваат и го врзуваат и деца, Турци, Арапи итн., по што го ослободува неговата жена или некое од децата-јунаци. Некогаш е голем борец за правда и жестоко ги казнува престапниците, друг пат и самиот е неправеден. И кон мајка му, кон која најчесто е внимателен, еднаш ја почитува и ја прашува за совет, друг пат, иако поретко е груб, ја фаќа за плетенка и и се заканува дека ќе и ги скрши старите коски. Таков му е односот и кон другите членови на семејството.

Но за разлика од епските песни, во кои е присутна идеализацијата на епскиот јунак, остварена со поетиката на епската песна, во лирските песни Марко Крале е сосема поинаков, сведен е на реални човечки димензии. Тој е обичен човек, домаќин во водичарските и лазарските песни, чека гости, присутен е и во свадбените песни, во трудовите тој е косач на ливада итн. Го среќаваме дури и во хумористично-сатиричните песни кога е повикан на двобој од една бабетина. Марко Крале е опеан и во посебен циклус еротски песни, најчесто како чудна (опака) личност. (Ристески, 1994)

Присуството на Марко Крале во лирските песни покажува дека со текот на времето се менувале народните сфаќања за овој јунак и дека со неговиот лик се поврзувале и други мотиви, како и песни испеани од други личности, поради неговата голема популарност меѓу македонскиот народ.

Фактот што не се знае каде е гробот на Марко Крале народот го објаснува со клетвата со која го колнел за неговите злодела. Кога убил некои од децата-јунаци само затоа што биле појунаци од него, тој бил проколнат: „Бог те убил Марко Крелевиќе./ што кајдиса н’она лудо дете, / и гробнина да ти се не знаит.“ Според некои несигурни извори, неговото тело од Ровине (Романија), каде што загинал, било донесено и погребено во селото Блациани, Скопско. Веројатно се работи за скопското село Блаце, но и овој податок треба да се прими со сомнение зашто, како што забележува Кирил Пенушлиски, ако веќе било донесено во Скопје, телото на Марко Крале ќе било погребено во неговиот манастир „Свети Димитрија“, познат и како Марков манастир, во селото Маркова Сушица кај Скопје.

За разлика од преданијата, во македонските народни песни ретко се споменува смртта на Марко Крале. Можеби причина за тоа е што народот не можел да го прифати реалниот факт дека повеќе му го нема заштитникот, можеби не сакал да пее за смртта на својот јунак, а можеби причината е во верувањето дека Марко е жив, дека се повлекол во пештера или во планина, според едни не можејќи да ги трпи страдањата на својот народ, според други, кога бил пронајден барутот и кога се создала ситуација и мало дете да може да го убие најдобриот јунак. Но како што сугерира преданието, се повлекол за пак да се јави во вистинскиот момент, кога тоа ќе биде најпотребно.

Очигледно е дека, иако противречен, Марко Крале во народната поезија е претставен како голем јунак, заштитник на народот, последен македонски крал по кого народот тагувал и го воспевал, подигнувајќи му го на тој начин најголемиот споменик.

Литература

- Пенушлиски Кирил: (1983) *Марко Крале - легенда и стварност*, Мисла Скопје.
Ристовски Блаже: (1987) *Македонскиот фолклор и националната свест*, Студентски збор, Скопје.
Поленаковиќ, Харалампие: (1988), *Студии од македонскиот фолклор*, Мисла, Скопје.
Шопов, А.: (1893), *Из живота и положението на българиите във жилаетите*, Пловдив.
Цепенков, М. К.: (1972) *Народни песни*, Институт за фолклор, Скопје.
Миладиновци: (1962) *Зборник*, Кочо Рацин, Скопје
Илиев, (1890): „Сборникъ за народни умотворения и книжнина“, София.
Китанчев, Трајко: (1889-1890), Библиотека „Св. Климент“, II, кн. VIII. София.
Тодоровски, Гане: (1992) За двете поеми на Трајко Китанчев на темата Марко Крале, „Спектар“ 31.

THE IMAGE OF KING MARKO IN THE MACEDONIAN FOLK POETRY

Marko Kitevski

(Summary)

The image of King Marko has a very important position in the Macedonian folk prose and poetry. He is the main character of the epic song, but is also present in the lyric songs and stories.

The Macedonian folk author depicts this image, his supernatural power, his heroic deeds, his protection of the maltreated folks with great pleasure. The Macedonian folk epic depicts Marko's birth, the coming of the fortune-tellers to determine his destiny, his childhood, youth, many combats with various foes of the people, relationships with supernatural creatures (combats with various beasts, being an adopted brother to fairies) etc. His relations to the members of the family (his father, mother, wife, brother, sister, etc.), as well as the relations to other persons with whom he deliberately or accidentally contacts are depicted. King Marko is also depicted as the one who supports building churches and monasteries and as a protector of the Christianity who severely punishes the ones that try to alter the beliefs of the Christians.

As the last Macedonian king after the coming of the Osmans and the slavery of five and a half centuries, the Macedonian people sing about him with great warmth, they praise his heroic deeds, believe that he is alive and that he will return one day, bringing the long expected victory.